

El elote, la tortilla, el tamal y atole

*Já jsem elote, já jsem kukuřice.
Plod a dítě země v tom Novém světě.
dcera i vnuka zemědělce.
Dám sílu, život tomu, při ruchu i dešti,
kdo sází mne u svého domu.
Mé zrna je totiž měd Země,
přeměněný v zlato,
úsměvy slunce a chladnými slzami rosy.*

*Píseň k sázení kukuřice
z osady HUEHUECOYOTL*

UMĚNÍ PŘEŽÍT II

Začtete se do zážitků zemědělců ve Střední Americe (díl 3.)

Jednoho dne, když ji z povzdálí pozoroval, jak se tam sluní – krásná, plných tvarů, natěšená v zelené sukničce, marně se snažící zakrýt svoji bujnou mladost kaštanovými vlasy – už to don Francisco nevydržel. Přistoupil k ní a zkušeným hmatem jí poodhrnul šatečky. Rozkoší přivřel oči, když se na něj usmála – plná, bronzově zlatavá zrna, oba v souznění cítili, že přišel její čas. Čas ELOTES. (Elote – kukuřice v mléčné zralosti.)

Sundal si z ramene mošnu upletenou z vláknů MAGUEY (mageji), zavěsil si ji kolem krku na břicho a začal rozvážně vylovovat elotes. Občas, když se mu zvlášť líbil pěkně tlustý stvol, useknul jej, rozseknul na několik menších kousků a vložil do mošny spolu s palicemi. Sousedovic mrňata si pochutnají na sladké a šťavnaté dřeni MILPY (celá rostlina kukuřice).

Malá, kouzelná mošna se roztahovala a zvětšovala. Když měla tak půl QINTAL (1 Q = asi 50 kg), stařik si ji zručně nadhodil a zavěsil si ji přes čelo na záda. Čelo mírně skloněné k zemi, napjaté šňůry svaly a rovná páteř. Vůbec nechápal, jak někdo může nosit těžké batohy na popruzích na ramenou tak, jak to viděl u lidí ve městě. Vždyť z toho musí být bolavá záda, pomyslí si, stoupá po kamenité stezce. To on, nosí náklady už od pěti let a záda má rovná jako bič.

Na NICAPAL (čelní popruh) je třeba si zvykat pomalu. A cvičí se nejenom krk, šije a záda, ale hlavně nohy. Učí se samy hledat si cestu bez pomoci hlavy a očí. Zakopnutí, uklouznutí s nákladem na nicapalu může znamenat i zlomený vaz.

„Staroučka“, doña Elvíra, se opírá o zeď z nepalenyých cihel a hbitými prsty vyloupává zrníčka. Jde to pomalu, zrna ještě nevyzrála jen neochotně opouštějí OLOTE (vnitřek palice kukuřice, který zbude po odzrnění). Nejdříve se po délce palice „vyláme“ jedna řada zrněk. To je to nejtěžší. Často se zrna roztrhnou, vnitřek vyteče a slupka zůstane v olote: To je známka toho, že elote ještě není úplně vyzrálý a hodí se spíš na pečení na žhavých uhlících, nebo vaření ve vodě. Poté, kdy se vyláme první řada zrna, jde už vše lépe od ruky. Ostatní zrníčka se vytlačí do strany – do vzniklé uličky – a jdou vyloužit bez potíží.

Pomalíčku se plní ošatka a trvá to hodnou chvíli, než jsou elotes vyloupané. „Tak, co teď?“, brumlá si doña pro sebe. „Udělám starému radost a nebo si ušetřím práci a půjdu do MOLINO? (mlyn na elektřinu) – Ale což, jsou to první elotes, tak ať se starouš raduje.“ Rozhodne se, narovná záda, až to zapraší a klekne si k METATE. Těžká, mírně prohnutá kamenná deska z lávového kamene. Dostala ji kdysi před svatbou. Spolu s MANO DE METATE (= RUKA METATE). Masivní kamenný válec má po obou stranách vymačkané důlky od kloubů palců, které po desetiletí tlačí při mletí a zdolávají těžký nerost. Rukou pohladí vyblýskané metate. „Už je třeba, aby ho tatka trochu zdrnul malým majlíkem.“

Nabere hrst kukuřice, položí na kraj metate. Oběma rukama uchopí MANO a směrem od se-

be vládnými pohyby roztírá křehká zrna. Na druhé straně válce se pomalu tvoří hrubá masa (těsto). Je třeba ho ještě dvakrát přemlít, než je dostatečně jemné.

Slunce už pomalu zapadá a stařenka pořád rytmicky drtí a roztírá zrna. Dříve to byla hlavní náplň dne všech žen. Mletí na metate. Je to dřina, ale i klid, pohoda, rytmy a meditace. „*Ne-váží si toho dnešní děvčata. Každá druhá rodina má dnes už vlastní molino, a kdo nemá, tak si posadí kyblík se zrny na hlavu a jde do obecního, kde za chvíli za pár pesos. Jenže ten můj starý mlsoun si stěžuje, že tortillas, kterých se při zpracování dotkl kov, jsou studené a nechutnají ani trošku jako ty z kukuřice, po troškách umleté na metate.*“

Zadumaný výraz nahradil lehký úsměv. Vzpomněla si, jak minulý rok přišel nejmladší syn, co studuje ve městě pod horami, s tím upraveným MÉDICO (doktorem). Fotil ji, když mlela na metate, dělal si různé kresbičky kamenného nářadí a sem tam si odštlpnul kousek kamene, a pak to hodiny zkoumal pod nějakou trubkou. Za pár měsíců jí přinesli ukázat knížku v cizím jazyce, která se prý jmenovala „Národ, který požírá své vulkány“. Viděla se v ní, jak mele kukuřici, a spoustu dalších obrázků hostů, lidí a kamenných misek. V knížce vysvětloval ten učený médico, že mezi INDIGENAS (původní obyvatelé) skoro neexistují zlomeniny a sousta dalších nemocí. Vysvětloval to tím, že dříve každý campesino snědl za svůj život skoro 50 kilo kamene, který se dostal do potravy při mletí na METATE nebo CHIRMOLERA (kamenná roztírací miska na koření a přísady do jídla. A tím si pravidelně po troškách doplňovali minerály. „No, to zase někdo objevil Ameriku“, myslela si tenkrát Elvíra. Vždyť právě si nemocní sami dělali polévky z hlíny a jílu a těhotné ženy často cucaly při práci kamínky. Malým dětem nikdo nezakazoval cpát si do pusy hlínu a písek.

Vedle metate narůstá utěšeně hromádka masy. Na ohništi už netrpělivě čeká rozpálený COMAL. Velký hliněný talíř s příměsí, jemně mle-

tého kamene. Ke středu je mírně prohnutý a jeho povrch je natřený vápennou vodou, aby se placky nepřipalovaly. Stařenka uválí v ruce kuličku a vloží ji do TORTILLADORA (dřevěný lis na placky). Krásnou, kulatou, tenoučkou placku hodí na comal.

Peče se rychle po dvou stranách. Některé se nechají na kraji pomalu, aby se upražily do hněda. Ty chutnají pak úžasně karamelově. V misce s vysokými okraji se pomalu vrší TORTILLAS DE ELOTE: Jsou mírně nasládlé, tuhé až křupavé. Druhou půlku masy si nechává doña Elvíra na tamales. Comal na ohništi nahrazuje baňatý džbánovitý hrnec z hlazené keramiky bez glazury. Do něj nalije trochu vody a dno pokryje olotes a listy kukuřice. Zbývající masa je už vyválená do tenké vrstvy. Těsto se natře FRIJOLES MOLIDOS (na pastu umleté fazole) a vše zaroluje. Od večera má již připravené spařené banánové listy. Jsou krásně ohebné a rola se do nich zabalí a převáže zkrouteným vláknem. Vše se vloží do hrnce na lůžko z olotes a vaří se v páře. Za celou hodinu jsou TAMALES DE ELOTE hotové. To už ale do dveří vchází Francisco.

První dostává rýži s fazolemi. Pak už následují křupavé a sladké TORTILLAS. A úplně nakonec s očekáváním rozbaluje měkký balíček. TAMAL před ním na misce kouří a on nejdříve vyčutnává vůni, která mu připomíná, že je zase o rok starší. Rozkrojí ho a labužnický si pohledem vychutnává spirálovitě mramorovaný vnitřek. Kousek vkládá do úst a slastně přivírá oči. Kombinace sladké kukuřice a mírně na- hořklých, sytých fazolí dává vzniknout chuti skoro podobné čokoládě. – „*Tenhle rok se ti vážně povedlo, uznale pronášíš směrem k ohništi, kde se hbitě otáčí stařenka. Škoda jen, že období elotes bude tenhle rok tak krátké.*“

Opravdu. Slunce pálí a pálí a za chvíli mléčná zrna v palicích postupně tvrdnou a skelnatí. Ještě pár týdnů a vysušená MAZORCA si zažádá o sklizeň.

WANATA

Alberto De La Cruz Bevilla

Ze zápisů Zemědělců bez hranic

Vždycky jsem to tátovi zazlívá, že na mne jako na kluka nemluvil španělsky. Jak jsem teď mohl mít všechno lehčí. No, ale po pravdě se mi asi nedivím. Když se tenkrát po třech měsících cest dostal spíš mrtvý než živý sem do Los Angeles, zařekl se, že to všem ukáže, Mexičani to v těch letech neměli jednoduché. Většina dobrých míst byl už obsazená emigrantama z dřívějšíka. On však zatlál zuby, za rok se naučil dobře anglicky a v práci stoupal výš a výš. Jednoho dne se pak sblížil s Gringou (Američankou), co dělala účetní v kanceláři a vše bylo hotovo. Teď má svůj dům i auto a je američtější než rodilý GRINGO. Cítil jsem se jako pořádný Amík, kluk jako buk (i když trochu opálenější). Až teprve ve škole první den mě posklebky a úsměšky mejch spolužáků prvňáků prosadily, že něco není v pořádku. A tak doma, když jsem brečel mámě na klíně, mě do všeho zasvětili. Pro moji klukovskou fantazii to bylo terno, že mám půlku příbuzných někde daleko v divoké zemi. Hned jsem si svatosvatě slíbil, že až vyrostu, určitě se tam podívám.

Stojím teď na vysoké hoře a koukám do údolí, kde se valí mlha. Je mi krásně. Ze začátku to sice moc růžové nebylo a moje představy, že mě Mexičani přijmou jako ztraceného syna, se rozplynuly. Se svojí výškou a španělštinou jsem pro ně byl GRINGO, i když trochu CRIOLLO (míšený). No, a tady nahoře mezi ZAPOTEKY jsem byl zase MEXICÁN, i když trochu popletený. Dost mne to deptalo a připadal jsem si všude cizí. Ale jen do té doby, než se na scéně objevil on.

Seznámili jsme se takto: Známý mi dal adresu na nějaká mezinárodní spolek zemědělců, kteří potřebovali pomoci v jedné zapadlé komunitě v horách. Štěstí mi přálo. Příjízdem zrovna první den největší fiesty v roce. Okamžitě mě přidělili do kuchyně, kde bylo třeba obstarávat šest ohnišť, nosit vodu a štupat dříví. A tam jsem to potkal. Přišel ke mně, menší, podsaditý s dlouhými světlými vlasy, podal mi ruku a představil se. Jeho jméno bylo takřka nevyšlovitelné, a tak jsem se ani neobtěžoval si to zapamatovat. Dále povídá, že je SLAVO, domorodec z Evropy. To mě trochu zmátlo. Ale později jsem ho slyšel takto se představovat několikrát, vždy s vážným obličejem a místní ti kupodivu brali a nikdy jsem neslyšel, že by na něj povykovali GRINGO nebo HUERO (běloch).

Teď však bylo plno práce. Při štupání dříví se po očku dívám, co dělá SLAVO. Přičap si na patu mezi stařenky plácající postaru obrovské tortillas. Původní banánový list už sice vyměnily za kolečko vystříhané z igelitu, ale jinak tisíce let stará technika. Hudba MASY se položí doprostřed kolečka a dlaní se vypleskáva do tenounké placky, až pokrývá celé kolo. K údivu všech babiček si SLAVO taky odštípl kus MASY a začal vyplácávat.

Hotovou tortillu hodil na comal a rychle stahoval kolečko, které sloužilo jako forma. Udělal to však moc rychle a tak půlka tortilly se utrhla a spadla do popela. Na to se stařenky rozhihňaly, až musely přerušit práci. Nenechal se ale zastrážit prvním neúspěchem a plácal dál. Druhá a třetí tortilla už byla k světu a čtvrtá se dokonce při obrácení nafoukla, tak jak to má být. Teď už se babičky nesmály a jen uznale pokyvovaly hlavou.

Silný zvuk bubnu a dechovky se přibližuje – „*Á, to je LA BANDA!*“ (Orchestr, kapela.) Přijelo jich několik z okolních vesnic a hrajou s malými přestávkami po celou dobu fiesty. Když mají hlad nebo žízeň, hrající vpochodují do dvorku před kuchyní. Zahrají dvě, tři skladbičky pro všechny, kteří se starají o jídlo, pak odloží nástroje a nechají se hostit.

Se Slavem jsme každému servírovali tortillu zabalenu v šátku. Muzikantům se očividně líbilo, že je obsluhují dva EXTRANJEROS (cizinci) a vyzývali nejmladšího „benjamínka“ s trubkou, že ten s těmi světlými vlasy bude určitě dobrá manželka a že by neměl váhat. Zkrátka vtipky a pohoda.

Za chvíli opět slyšíme hudbu a bubínek. Jenže tentokrát jsou to jen dva shrbení stařečkové. Jeden hraje na bambusovou flétničku a druhý ho doprovází na buben. Najednou se i z toho kuchyně ozývá sytá flétna. Propojí se ve vzduchu s melodií stařečků. Občas jim přitakává, ale za chvíli i vybízí k bystřejšímu rytmu. Všichni zvedavě hledíme do přítmí, z něhož se vynořuje Slavo a pevně rozkročen vyluzuje záhadné zvuky na dlouhou píšťalku, která nemá žádné díry. To už ale stařečkům dochází dech a melodie odeznívá v údolí.

„*Nebuď tak PESADO (trudnomyslný)*“, přichází ke mně s úsměvem Slavo, když máme chvíli oddech. A má pravdu. Pořád jsem zahloubaný do sebe a přemýšlím, kam vlastně patřím. Připadám si trochu jako osklivé káčátko. Závistivě pozoruji Slava, jak obratně jedná s opilci, uklízí nádobí a ještě koketuje s CHICAS (děvčaty),

HARIPEO

který se na nás přišla podívat. Jenže to bude asi ono – moc nepřemýšlet a zkrátka žít. S novým elánem se vrtám do práce.

Další den. Jsme už od svítání zase na nohou. Nevěřicně poslouchám známé pleskání. Ty stařenky snad nešly ani spát! Ale tortillas je potřeba opravdu hromady.

Dnes je vyvrcholení programu – HARIPEO = mexické rodeo. U pevné ohrady na náměstíčku už stojí uvázané deset býků. Všichni už jsou rozestavení kolem, mládež šplhá na horní kládu ohrady. A už vhánějí prvního býka do ohrady. Tři chlapci ho drží na lase a další dva za ocas. Býky se uvazuje napevno provaz kolem hrudi nahoře se smýčkou. Pak na něj nasedne jezdec a pod břichem zastrčí nohy do ok, takže se může držet i nohama. Pomocníci odskakují. Býk chvíli klidně stojí, pak ale vybuchne a běhá, vyhazuje a kope na všechny strany. Pokud jezdec spadne, nasedá na něj další až do té doby, než býk přestane vyhazovat. Někteří TOROS zvládnou i pět jezdců. Celou tu dobu Slavo vše trochu zamračeně pozoroval. Na výzvy, ať jde taky, zamítavě vrtí hlavou. Poslední obrovský býk přichází skoro krotce do ohrady. Vypadá to, že dlouho nevydrží. To však bylo jen zdání. Vedle CORRALU se už valí pěkná řádka mláďenců s naraženými kostmi. A býk s vyplazeným jazykem přerývavě oddechuje a od huby mu odkapávají zpěněné sliny. Dokud nebude uježděn, nehne se z ohrady, tak zní pravidlo – a jde o čest vesnice.

Najednou dav utichá a koutkem oka vidím, jak se Slavo přehupuje přes ohradu. „*DEJA ME MONTARLO!*“ (Nechte mne jezdit!) říká porůžkovi, který drží hlavu býka u ohrady. Slavo si sundává košili a cíp si omotává kolem ruky, a pak usedá na hřbet a pevně se chytá smýčky. Nohy si však po kratší dohodě s pomocníky nechává volné. Býk je uvolněn z lase a omažité začíná vyvádět. Slavo s nohama visícíma volně do-

David Alfredo García Díaz

lů vyrovnává všechny výsky a výhozy. Tak nějak to znám z našeho amerického rodea. Teď změnil taktiku. Vlající košili pobízí býka k pohybu dopředu. Rozebíhá se proti ohradě a EL JINETE (jezdec) jen tak přehazuje nohu na stranu, aby nebyla rozdrčena. Za chvíli však pokusy býka shodit nepřijemnou zátěží oslabují. Býk se zastavuje a shromáždění jásají. Náhle však vyhodí zadními, což Slavo vyrovnává. Po tom všem se však staví na zadní, dopadne na všechny čtyři a znovu se vzepne. Je to jen okamžik, ale vidím, jak se Slavovo tělo zavlnilo jako bič a jeho hlava se jen jakoby dotkla tvrdého místa na hlavě mezi rohy býka. Dav opět výská a křičí. Býk stojí klidně a Slavo sedí jakoby nic. Asi se mi to jen zdálo. Ale počkat! Co je to?!

Mládenec se naklání pomaloučku na stranu a sklouzává na zem. Jednám bezmyšlenkovitě a skáču do ohrady. Ještě v letu chytám v podpaždí tělo a smýkám ho k pažení ohrady. Košile dopadá vedle býka na zem a ten okamžitě sklání hlavu a cupuje jí rohy na kousky. Tam, kde před chvílí spadlo tělo, jsou jen cáry hadrů. To už se ale vzpamatovávají pomocníci a několik las se přesmykují přes hlavu TORA.

Mezitím Slavo doputoval řetězem rukou přes ohradu na zem vedle ohrady. Je bledá a nehybe se. Někdo mu natírá spánky mescallem. Skláním se nad popelavý obličej a volím jeho jméno. Pomalu otvírá oči. „*Gracias a dios,*“ šeptají vedle stojící ženy. Neznatelně se usmívá a rukou si sahá doprostřed čela. Už tam vyrůstá zelenomodrá boule. „*Tak konečně vidím na třetí oko,*“ povídá a s pohledem upřeným na mne dodává: „*Gracias, amigo.*“ Jakoby něco ze mne spadlo a já poprvé ucítil, co to znamená tady a teď.

DAVID H.

CAMPESINOS SIN FRONTERAS INFORMUJÍ

Kdo se chce podílet na rozmnožení zajímavých odrůd kukuřice, nechť pošle prázdnou obálku se známkou a nadepsanou adresou (na adresu: Wanata, Mšecké Žehrovice, 270 64 Mšec). Protože se jedná o prvovýsadbu v chladných podmínkách, je třeba postupovat takto:

Semena se vysévají v dubnu do skleníku, nebo pařeniště na předpěstování. Po 15. květnu se rostlinky vysazují po dvou do hnízda. Pod ně se udělá jamka a naplní se kompostem. Kolem několika kukuřic se udělá rukáv z fólie (podobně jako u rajčat) 1,5 m vysoký. Několik rostlin je možno ponechat i ve studeném skleníku na jisté dozrání.

Další zajímavá rostlina je EPAZOTE (*Chenopodium anthelminticum*), odrůda merlíku s ostrou vůní a protiparazitickými účinky (ještě bude o ní řeč) – nejužasnější koření střední Ameriky.

WANATA